

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Джиги Микола Васильович

УДК 343.1

**Проблеми законності та доцільності при
забезпеченні правового статусу обвинуваченого
під час розслідування злочинів**

Спеціальність 12.00.09 –
кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук

Київ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор Михайленко Олександр Романович, завідувач кафедри процесуального права Академії адвокатури України, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України.

Офіційні опоненти:

- доктор юридичних наук Шумило Микола Єгорович, професор Національної академії Служби безпеки України, м. Київ;

- кандидат юридичних наук, професор Смітєнко Зінаїда Дмитрівна, завідувач кафедри цивільних та кримінально-правових дисциплін Академії зовнішньої торгівлі, заслужений юрист України, м. Київ.

Провідна установа – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого (кафедра кримінального процесу), м. Харків.

Захист відбудеться “24” червня 2002 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано “14” травня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

В.П.Шибіко

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження обумовлена об'єктивними чинниками, потребами практики і теорії, що мають бути спрямовані насамперед на забезпечення прав і свобод людини та їх гарантій, які відповідно до Конституції України (ст. 3) визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Така діяльність стосується передусім правоохоронних органів у зв'язку з притягненням людини, громадянина до кримінальної відповідальності.

Саме до підозрюваних, обвинувачених можуть бути застосовані всі заходи кримінально-процесуального примусу аж до взяття під варту. При цьому можливі й порушення закону, в тому числі і норм Конституції України, а також встановлених відповідних міжнародних стандартів. Такі порушення об'єктивно презюмуються законами, а саме: інститутами закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, постановлення виправдувальних вироків, скасування запобіжних заходів і звільнення з-під варту, відшкодування збитків тощо. Кількість обвинувачених не зменшується, і у середньому за рік по Україні їх налічується більше 300 тисяч, а з справ, що розслідують органи МВС України, – більше 200 тисяч. Цей учасник процесу потребує захисту своїх прав і законних інтересів, гарантій їх здійснення. А враховуючи те, що обвинувачений є суб'єктом не тільки процесуальних прав та обов'язків, а й загальногромадянських, то вивчення правового статусу обвинуваченого становить значний теоретичний і практичний інтерес, що має свою діалектику розвитку і правового регулювання. Оскільки статус обвинуваченого не обмежується його процесуальними правами і обов'язками, а включає і певні конституційні, міжнародні права і свободи, а також закріплені в інших галузях права, що потребують подальшого опрацювання щодо їх забезпечення під час розслідування злочинів.

Цей вид державної діяльності необхідно глибше з'ясувати з позицій нового кримінально-процесуального законодавства України, враховуючи проблеми співвідношення законності і доцільності при комплексному забезпеченні правового статусу обвинуваченого та визначенні ролі в цьому конкретних органів, посадових осіб та правовідносин, що при цьому виникають і розвиваються.

Сукупність усіх прав обвинуваченого, яким би законом вони не передбачались, за змістом складають його комплексне конституційне право на захист від обвинувачення та його забезпечення.

Саме на забезпечення права обвинуваченого на захист звертало увагу немало дослідників:

В. Д. Адаменко; П. Д. Біленчук; Т. В. Варфоломеєва; В. Г. Гончаренко; Ю. М. Грошевий; В. С. Зеленецький; Н. І. Карпачова; В. М. Корнуков; Н. А. Колоколов; М. Г. Кочанов; Є. Ф. Куцова; І. Л. Лібус; Є. Г. Мартинчик; В. Т. Маляренко; М. М. Михеєнко; О. Р. Михайленко; І. Л. Петрухін; Р. Д. Рахунов; О. Д. Святоцький; В. А. Стремівський; М. С. Строгович; З. Д. Смітєнко; В. П. Шибіко; М. Є. Шумило; А. Л. Ципкін; Ю. К. Якимович та інші.

Але в комплексі правовий статус обвинуваченого в Україні останніми роками на монографічному рівні не вивчався. Останнє дисертаційне дослідження з проблеми правового статусу обвинуваченого було здійснене В. П. Шибіко в 1983 році на базі законодавства колишньої НДР.

Проблеми законності, її забезпечення на загальнотеоретичному рівні досліджувалися С. С. Алексєєвим; Н. Г. Александровим; Р. Биршедою; Н. В. Вітруком; Ю. П. Єрмоменком; М. І. Криленком; М. П. Митрохіним; В. І. Поповим; В. П. Радьковим; Р. М. Рудинським; П. М. Рабіновичем; Ю. В. Ткаченком та іншими авторами.

Доцільність забезпечення правового статусу обвинуваченого під час досудового розслідування злочинів майже не досліджувалась. Ми маємо лише кандидатську дисертацію з проблем законності і доцільності в радянському праві, яку в 1966 р. захистив П. М. Рабінович.

Дисертант акцентував увагу на тих проблемах теми і в таких комбінаціях, що недостатньо досліджені, особливо з урахуванням сучасного розвитку відповідного законодавства і практики.

Дане дослідження пов'язане з науковою програмою кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка - "Проблеми удосконалення законодавства про судоустрій та судочинство", а також відповідає "Комплексній цільовій програмі боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки", затвердженій Указом Президента України від 17 вересня 1996 року № 837/96.

Розділ 2 зазначеної програми має назву "Забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини". Крім того, у пункті 84 програми передбачена необхідність проведення дослідження відповідності судової практики України до міжнародних стандартів захисту прав людини.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних і практичних питань розслідування злочинів, окремих його видів, у тому числі вчинених організованою групою, та визначення при цьому правового статусу обвинуваченого з дотриманням законності і врахуванням доцільності. Для досягнення зазначеної мети досліджуються у певній логічній послідовності, на базі нового законодавства, практики його застосування та відповідних теоретичних напрацювань такі актуальні питання, як:

розкриття суті та змісту розслідування злочинів, окремих їх видів, зокрема вчинених організованою групою, в системі стадій кримінального процесу, та роль в ньому органів дізнання; забезпечення законності під час проведення досудового розслідування та її співвідношення з доцільністю;

історія розвитку правового статусу учасника кримінального процесу з урахуванням конституційних положень та міжнародних актів;

структура та зміст правового статусу обвинуваченого як учасника кримінально-процесуальних відносин;

правозабезпечувальна діяльність, її сутність і значення щодо статусу обвинуваченого і захисту його прав, з урахуванням міжнародних стандартів;

визначення ролі відповідних органів у реальному забезпеченні охорони прав обвинуваченого, а також пропозиції щодо подальшого удосконалення законодавства, що ефективніше забезпечуватиме правовий статус обвинуваченого, його право на захист.

Зазначені проблеми досліджуються в межах теми дисертації і в найдоцільніших комбінаціях, співвідношеннях, що при цьому виникають.

Об'єктом дослідження є теоретичні і практичні проблеми законності та доцільності, з'ясування суті, змісту правового статусу обвинуваченого і його забезпечення під час досудового розслідування злочинів та аналіз правовідносин, що при цьому виникають, розвиваються і реалізуються.

Предмет дослідження обумовлений його об'єктом і конкретизується ним. Його складові – окремі специфічні суспільні відносини, відповідні законодавчі та інші правові норми, історичні документи, правозастосовча практика; наукові публікації і теоретичні положення пов'язані з темою дослідження.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод, що уможливив розгляд проблем теми в динаміці, визначення їх сутності, встановлення взаємозв'язків з іншими проблемами і суспільними явищами.

Методом історичного аналізу показана історія та динаміка розвитку правового статусу обвинуваченого як складової статусу людини та дізнання як форми розслідування злочинів.

Системно-структурний підхід дозволив розглянути проблеми в комплексі, розкрити їх внутрішню будову, взаємозв'язок їх елементів, розкрити місце правозабезпечувальної діяльності серед інших видів діяльності щодо правового статусу обвинуваченого, а також структуру розслідування різних видів злочинів.

Догматичний аналіз відповідних норм, положень чинного законодавства, локально-правових, міжнародних актів, правових наукових дефініцій сприяв виявленню недоліків правового регулювання законності та доцільності, забезпечення правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів.

Соціологічний метод використовувався для з'ясування співвідношень доцільності і законності при забезпеченні прав людини на досудовому слідстві та виявлення поглядів спеціалістів з досліджуваних проблем.

За допомогою статистичного методу й узагальнення практики проаналізовано конкретні дані статистичної звітності в їхній динаміці в часі та інші матеріали практики, що уможливили виявлення реального стану правозастосування щодо забезпечення статусу обвинуваченого та ефективність роботи правоохоронних органів.

Застосовано і метод моделювання, в основному для визначення послідовності, алгоритму, можливих варіантів правозастосування, наприклад при пред'явленні обвинувачення тощо.

Ці та інші методи і підходи наукового дослідження застосовувались взаємопов'язано і дозволили вийти на нові наукові та практичні позиції.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена актуальністю теми дисертації, її змістом та проблемами, що безпосередньо досліджені. Автор вперше на монографічному рівні з урахуванням нового кримінально-процесуального, конституційного законодавства України та міжнародних актів визначив правовий статус обвинуваченого, його структуру. І з позицій законності та доцільності, міжнародних стандартів, повноважень слідчого, прокурора, суду, адвокатури, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини показав реальну правозабезпечувальну діяльність щодо охорони прав обвинуваченого та його законних інтересів під час проведення досудового розслідування злочинів, акцентуючи увагу на окремих їх видах, зокрема вчинених організованою групою.

Особистим внеском дисертанта є конкретні результати, викладені в дисертації і отримані на підставі дослідження достатнього теоретичного та емпіричного матеріалу, відповідного законодавства та багаторічного особистого досвіду роботи в правоохоронних органах. Здобувач сформулював низку положень, висновків, пропозицій, які певною мірою відрізняються новизною в досліджених проблемах і на цій підставі виносяться на публічне обговорення:

- вперше на сучасному рівні державотворення в Україні показано суспільно-політичне, виховне та господарське значення досудового розслідування як самостійного виду, форми державної діяльності, яке Конституція України не відносить до жодної з гілок державної влади;
- стверджується, що розслідування злочинів розпочинається ще до порушення кримінальної справи, а ОРД, дізнання виступають як первинні форми, етапи досудового слідства;
- дізнання у власному розумінні дисертанта визначається як одна із форм розслідування злочинів, що полягає у проведенні органом дізнання та уповноваженими ним службовими особами (дізнавачами) процесуальних та суто оперативно-розшукових дій із встановлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, а також у прийнятті передбачених законом рішень у кримінальній справі та виконанні доручень слідчого з метою виконання конкретних і загальних завдань кримінального судочинства;
- соціально-психологічними особливостями організованої злочинності на сучасному етапі є об'єднання злочинних угруповань в потужні регіональні та міжнародні організації зі складною функціонально-ієрархічною структурою, високою внутрішньогруповою організованістю, високим рівнем професіоналізму учасників;
- вперше показані система, підстави, цілі обмежень системи конкретних конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема щодо обвинуваченого, самою ж Конституцією України;
- законність відрізняється від державної дисципліни, що містить дотримання не лише законів, а і підзаконних, відомчих актів;
- розглядаються доцільність як філософська категорія в праві та співвідношення законності і доцільності, яка дає більш широкий простір в правозастосуванні, ніж законність і вказує на ідеальну модель поведінки пов'язаної з метою, яку необхідно досягти;
- наведено власну систему, класифікацію осіб, які беруть участь в кримінальному процесі, та механізм їх залучення до нього;
- розширено систему елементів правового статусу людини, зокрема обвинуваченого, з урахуванням генези цього явища і норм міжнародних актів. При цьому чіткіше визначено час набуття правоздатності обвинуваченим, оскільки некоректно вважати, що кожна людина з дня народження здатна вчинити злочин, а тому і мати права обвинуваченого;
- визначено систему принципів кримінального процесу, що стосуються забезпечення статусу обвинуваченого;
- розкрито сутність та показано значення правозабезпечення, його місце і взаємозв'язок з іншими видами діяльності щодо правового статусу обвинуваченого.

Стверджується, що проавозабезпечувальна діяльність щодо статусу обвинуваченого, охорони його прав відповідними правоохоронними органами залежить від повноважень та завдань, покладених на них.

Дисертант також пропонує удосконалити кримінально-процесуальне законодавство: надати право судді бути присутнім, брати участь у проведенні слідчих дій слідчим за постановою судді;

залишити за прокурором право проведення окремих слідчих дій, а також досудового слідства загалом, що обумовлено його наглядовою функцією за дотриманням законів органами, які проводять дізнання, досудове слідство;

у статті 104 КПК України необхідно поряд з тяжкими злочинами передбачити і особливо тяжкі злочини, про які йдеться в статті 12 КК;

у статті 212 КПК передбачити і таку форму закінчення досудового слідства як складання постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності;

статтю 440 КПК доповнити словами: “Якщо у справі є матеріали, ознайомлення з якими з моральних міркувань є небажаним для неповнолітнього обвинуваченого, слідчий ознайомлює з такими матеріалами лише його захисника, законних представників за відсутності неповнолітнього, про що робиться відмітка у протоколі про ознайомлення з матеріалами справи”;

надати право захиснику, присутньому на допитах підозрюваних або обвинувачених, з дозволу слідчого, прокурора ставити запитання особам, яких допитують;

надати право захиснику обвинуваченого після ознайомлення з матеріалами справи складати “захисний висновок” на противагу обвинувальному висновку, що складає слідчий або прокурор.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. В основу висновків дисертації покладено результати вивчення практики слідчих підрозділів Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, безпосередньо вивчено 128 кримінальних справ, статистичні дані щодо основних показників роботи слідчих підрозділів органів МВС за 1997–2001 рр., відповідна судова статистика в Україні за 1990–2000 рр., а також результати опитування слідчих МВС України за спеціально розробленою анкетною (всього отримано і опрацьовано 96 анкет).

Проведено аналіз матеріалів засобів масової інформації України за останні три роки. При формулюванні висновків і пропозицій, аргументації дискусійних позицій використано багаторічний (12 років – слідчим, 20 років – на керівних посадах) особистий досвід роботи дисертанта в системі органів внутрішніх справ, а також матеріали, отримані автором під час ознайомлення з практикою роботи поліції та правоохоронних органів Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Франції, Італії, Австрії, Польщі, Росії, Словаччини та Угорщини.

Значення отриманих результатів і впровадження їх в практику визначаються можливістю використання практичними працівниками органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів висновків та рекомендацій, що містяться у дисертації, для здійснення заходів щодо захисту прав людини з метою охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винуватих та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Отримані результати дослідження можуть бути використані також при проведенні подальших наукових розробок з даної проблеми, при доопрацюванні проекту нового КПК України. Пропозиції дисертанта щодо удосконалення законодавства можуть бути використані і у законотворчій діяльності.

Теоретичні напрацювання та відповідні рекомендації, положення впроваджуються у навчальному процесі з курсів кримінально-процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, конституційного права.

Результати дисертаційного дослідження впроваджувались безпосередньо дисертантом шляхом його:

- участі у складі робочої групи МВС України у розробці пропозицій до проектів нових Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України;
- участі в опрацюванні проектів законів України, зокрема Закону України від 13 січня 2000 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України";

участі у навчальному процесі при викладанні курсів "Конституційне право", "Оперативно-розшукова діяльність", "Організація та сучасні проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю", "Організація боротьби з організованою злочинністю, наркобізнесом і тероризмом" для курсантів факультету підготовки кадрів спецпідрозділів кримінальної міліції НАВСУ, а також у Інституті підвищення кваліфікації Академії управління при Президентові України.

Підготовлені дисертантом і схвалені ГСУ МВС України міжнародні стандарти щодо дотримання прав людини при проведенні слідчих дій направлено слідчим підрозділам як відповідну пам'ятку. **Апробація результатів дисертації.** Загальні теоретичні положення дисертаційного дослідження, а також відповідні висновки та пропозиції доповідались на засіданні кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, впроваджувались під час навчального процесу на факультеті підготовки кадрів спецпідрозділів кримінальної міліції НАВСУ, а також оприлюднені через безпосередню участь дисертанта у наукових конференціях, семінарах, симпозиумах, в основному міжнародних, а саме:

Україна (22-28.10.1998) — науково-практична конференція "Боротьба з організованою злочинністю: проблеми та шляхи їх вирішення", Київ, МВС України; (22.05.1999) — Міжнародний науковий семінар "Проблеми використання поліграфічних опитувань у діяльності правоохоронних органів", Київ, НАВС України; (21.03.2000) — науково-практична конференція "Проблеми міжнародної злочинності при попередженні нелегальної міграції та торгівлі людьми", Львів, Інститут внутрішніх справ при НАВС України;

Франція (9-10.10.1997) – 1-а нарада групи щодо розслідування злочинів у сфері економіки; Росія (15-16.05.1998) – робоча зустріч міністрів та інших керівників з проблем боротьби зі злочинністю; США (27.06-12.07.1998) – участь у програмі "Боротьба з організованою злочинністю"; Італія (18-24.10.1998) – симпозиум з проблем організованої злочинності; ФРН (9-11.03.1999) – Спільна нарада керівників поліцейських відомств держав Центральної та Східної Європи, Нідерландів, Австрії, Інтерполу та Європолу; Вірменія (17-21.05.1999) – консультації з питань боротьби з організованою злочинністю; Угорщина — на (1-4.12.1999) – зустріч з керівництвом Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю; Польща (27-28.01.2000) – міжнародна конференція з питань співробітництва у боротьбі зі злочинністю; Словаччина (14-18.02.2000) – переговори щодо криміногенної ситуації в Україні та Словаччині; Австрія (9-18.04.2000) – Десятий Конгрес ООН на тему: "Злочини та справедливість: відповіді на вимоги 21-го століття"; Грузія (14-21.05.2001) – 30-та Європейська регіональна конференція Інтерполу; Греція (24-26.04.2001) – семінар з питань прикордонної безпеки; Угорщина (22-30.09.2001) – 70-та сесія Генеральної Асамблеї Інтерполу; Угорщина (21-24.11.2001) – Міжнародна конференція з проблем боротьби проти кіберзлочинності.

Основні положення дисертаційного дослідження, а також відповідні міркування, висновки та пропозиції автора знайшли своє відображення у восьми публікаціях.

Дисертант як фахівець був залучений до редагування чотирьох практичних посібників (для службового користування) із розслідування окремих видів злочинів загальним обсягом 144 сторінки книжного тексту.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, які мають по три підрозділи, а також висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг рукопису складає 210 сторінок, в тому числі список використаних джерел з 245 найменувань.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність обраного дисертаційного дослідження, визначаються його мета, завдання, об'єкт, предмет, методологія та наукова новизна результатів дослідження, їх обґрунтованість, теоретичне і практичне значення

Перший розділ "**Законність та доцільність при розслідуванні злочинів**" складається із трьох підрозділів.

У першому з яких *“Розслідування злочинів, його зміст, форми та значення в системі кримінального процесу”* дисертант показує значення розслідування злочинів для виконання завдань кримінального судочинства, а також його соціально-політичну, виховну, суспільно-господарську вагу, особливо при розслідуванні злочинів проти власності, у сфері службової діяльності, у тому числі злочинів, вчинених організованими злочинними групами з їх соціально-психологічними особливостями. При цьому акцентовано увагу на ролі слідчих у реальному забезпеченні відшкодування матеріальних збитків.

Автор доводить, що розслідування злочинів займає самостійне місце в державній діяльності як окремий її вид (форма) і за своєю суттю прямо не належить до жодної з гілок державної влади, теорію якої, як прийнято вважати, розробив Ш. Л. Монтеск'є. Але в дисертації зазначається, що ідеї, підвалини розподілу державної влади ще за 40 років до Монтеск'є заклав Гетьман Пилип Орлик у відомих *“Пактах та Конституції законів та вольностей Війська Запорізького”*, що більш відомі під назвою Конституція Пилипа Орлика, де, зокрема, було зазначено, що *“винуватців (злочину) не повинен карати сам Ясновельможний Гетьман”*, а справа підлягала розгляду Генеральним судом, рішення якого було обов'язковим.

Здобувач приділяє певну увагу дізнанню, досліджуючи його історію, правову природу, показуючи співвідношення зі слідством і відмінності від нього. Протокольна форма досудової підготовки матеріалів не розглядається як різновид дізнання.

Розкриваючи значення дізнання в боротьбі зі злочинністю, автор водночас застерігає, що перевищення його ролі призвело у 1937–1953 рр. до грубих порушень законності, прав та законних інтересів громадян, до репресій і трагічних наслідків.

Проаналізувавши погляди різних авторів про дізнання, дисертант сформулював власне розуміння дізнання – це одна із форм, етапів розслідування злочинів, що полягає у проведенні органом дізнання та уповноваженими ним службовими особами (дізнавачами) процесуальних та суто оперативно-розшукових дій із встановлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, а також прийняття передбачених законом рішень у кримінальній справі та виконання доручень слідчого для реалізації конкретних і загальних завдань кримінального судочинства.

Крім дізнання, зосереджено увагу і на окремих, додаткових провадженнях. Усі провадження, стадії, етапи складають єдину систему кримінального процесу, із якого не варто виокремлювати ще якісь кримінальні процеси, наприклад, дослідчий. Залишається проблема дослідження диференціації та уніфікації кримінального процесу. Але не за рахунок обмеження прав учасників процесу, і зокрема обвинуваченого, класична фігура якого з'являється під час провадження досудового слідства і правовий статус якого має бути забезпечений повною мірою. Після призначення справи до судового розгляду обвинувачений називається підсудним. Обґрунтовується пропозиція про доповнення форм закінчення досудового слідства складанням постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, як це передбачено статтями 7², 8, 10, 11¹ КПК. Таку постанову, за наявності підстав, має право направити до суду прокурор, а також слідчий за згодою прокурора.

Здобувач відстоює думку про те, що за прокурором має залишитися право проводити окремі слідчі дії, а також досудове слідство в повному обсязі. Але і в такому випадку прокурор не набуває статусу слідчого і залишається прокурором, тобто органом нагляду за дотриманням законів органами, які проводять ОРД, дізнання, досудове слідство, і насамперед це стосується захисту прав і свобод обвинуваченого.

У другому підрозділі *“Зміст законності при розслідуванні злочинів та проблеми її забезпечення”* звернуто увагу на складнощі розуміння законності. Підкреслюється, що ця категорія постійно є предметом дослідження багатьох вчених, політиків та практичних працівників. Налічується понад двадцять комплексних підходів до визначення того, що є законністю загалом і стосовно діяльності правоохоронних органів зокрема. У більш звуженому розумінні законність означає масштаб, межі поведінки, що встановлені законами та є юридичним засобом забезпечення прав особи, зокрема обвинуваченого. Підставою забезпечення законності мають бути високодемократичні закони і чітке їх виконання.

Щодо розслідування злочинів законність означає дотримання і правильне застосування насамперед кримінально-процесуального закону органами дізнання та досудового слідства, а також особами, залученими до цієї діяльності. Специфіка тут може бути такою, що одне порушення закону може тягнути за собою незаконність усього досудового провадження, наприклад, притягнення як обвинуваченого особи, яка не досягла відповідного віку. При розслідуванні злочинів має діяти принцип – “дозволено лише те, що передбачено законом” з тим, щоб запобігти свавілля і порушенню прав людини.

В основі законності лежать реальні закони, делеговане та санкціоноване законодавство. Усі інші норми можуть визначати лише зміст державної дисципліни.

Особи, які проводять дізнання, досудове слідство, зобов’язані дотримуватись і законності, і встановленої для них дисципліни.

Порушення законності, недотримання службової дисципліни може бути наслідком не лише навмисного, свідомого недотримання певних норм, а і результатом допущених помилок, що означають ненавмисний, ненамірений характер. Причинами помилок можуть бути недостатність досвіду, професійної майстерності, перевантаженість у роботі, байдуже ставлення до роботи, збіг складних обставин, безконтрольність, відсутність належного нагляду тощо. Підкреслюється, що помилка є складовою порушення законності, прав та законних інтересів обвинуваченого й інших осіб, що потребують свого забезпечення. Забезпечити законність, права та законні інтереси обвинуваченого означає зробити їх повністю можливими і реальними. В основному це залежить від виконання своїх обов’язків особами, які проводять дізнання, досудове слідство, за активної участі в цьому обвинувачених та інших осіб, залучених до досудового розслідування.

Дисертант поділяє думку про те, що порушення законності – це не лише порушення, невиконання норм права, воно може бути наслідком послаблення діяльності з її забезпечення.

Правозабезпечувальна діяльність пов’язується не лише із забезпеченням законності, а і з такими вимогами, як справедливість, доцільність тощо.

Третій підрозділ “*Доцільність як філософсько-правова категорія при розслідуванні злочинів та її співвідношення з законністю*” присвячується доцільності й недоцільності – не лише як суто філософським категоріям, а й як правовим. Ці терміни, наприклад, вживалися в раніше діючих статтях 34, 45 КК України.

Доцільність вказує на ідеальну модель поведінки, пов’язану з кінцевою метою, якої необхідно досягти. Лише сама людина, забезпечення її прав, законних інтересів, її блага можуть бути головною метою правоохоронної діяльності. Історія показує, що ігнорування цих цілей призводило до незаконних репресій. Але доцільність не потрібно протиставляти законності, оскільки вища доцільність полягає в самій законності, в законах, що складають її основу. Недоцільних законів не повинно бути.

Все ж таки між цими поняттями існує певне співвідношення, в основі якого лежить, з одного боку, обов’язкове і точне виконання приписів правових норм, а з другого, – оперативна самостійність компетентного органу, який застосовує ці норми в конкретних життєвих ситуаціях. Тут важливо дотримуватись певного балансу.

Виникає навіть проблема конституційного рівня. Конституція України (ст. 3) визнає, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому не зовсім зрозуміло, чому ця ж Конституція містить немало положень про те, що конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути у певних випадках обмежені (ст. 64). Тут, напевне, присутній елемент доцільності і пріоритет цінностей переходить від людини, громадянина в іншу площину, пов’язану з виникненням певних обставин, публічного інтересу. Дисертантом виявлені і класифіковані юридичні підстави обмеження конкретних конституційних прав і свобод людини. Ця проблема заслуговує на самостійне дослідження.

Налічується вісімнадцять конституційних цілей (фактичних підстав) обмеження прав і свобод людини, зокрема це стосується насамперед тих, хто підозрюється у вчиненні злочину і притягується за це до кримінальної відповідальності, які можуть бути взяті під варту, у їхньому помешканні проведено обшуки, накладено арешт на кореспонденцію тощо. Таким чином, Конституція України

для досягнення цілей боротьби зі злочинністю допускає можливість обмеження багатьох прав людини, громадянина, дає дозвіл на “порушення” цих прав, свобод.

У випадках прогалин у законодавстві чи наявності колізій у ньому слідчий або інша особа, дотримуючись принципу доцільності, обирає варіант своєї поведінки, приймає відповідне рішення, виходячи із конкретних обставин справи та вимог закону.

Прийняття рішень на підставі доцільності може бути пов’язане і з моральністю. Мається на увазі, наприклад, видалення неповнолітнього підсудного із залу суду (ст. 444 КПК), виділення справ про злочин неповнолітніх в окреме провадження (ст. 439 КПК) тощо.

Ми також вважаємо доцільним, оскільки це відповідає вимогам моральності, закріпити в ст.440 КПК України правило: “Якщо у справі є матеріали, ознайомлення з якими неповнолітнього у виховних цілях є небажаним, слідчий зобов’язаний ознайомити з ним захисника або законних представників неповнолітнього обвинуваченого за його відсутності, про що робиться відмітка у протоколі ознайомлення з матеріалами справи”.

Але поняття моральності також потребує визначення, адже опитування слідчих показало, що вони не зовсім розуміють, що таке моральність в праві, без якої у вільному виборі рішення обійтися непросто. Доцільність, моральність також пов’язані зі справедливістю, законністю, обґрунтованістю як при пред’явленні обвинувачення, так і проведенні усього кримінального судочинства.

Другий розділ **“Обвинувачений та його правовий статус”** містить три підрозділи.

У першому з яких *“Обвинувачений як учасник кримінально-процесуальних відносин”* кримінальний процес розглядається як складна соціальна система, пов’язана з конкретними особами, громадянами, які залучені до справи, беруть у ній участь і складають її “живий організм”. Ці особи мають різні назви: учасники процесу; ті, які беруть участь у справі, у кримінальному судочинстві; суб’єкти кримінально-процесуальної діяльності (дій); суб’єкт кримінального процесу, його учасники, а також учасники досудового розслідування. Усі вони поділяються на державні органи, посадових осіб, які діють публічно завдяки своєму статусу, і на громадян, які такими не є, але беруть участь у кримінальному процесі за волевиявленням слідчого чи іншої компетентної особи або власним бажанням, що мають у справі безпосередній власний інтерес чи такого не мають.

У літературі налічується понад 35 осіб, які можуть вступати в правовідносини в тій чи іншій якості при розслідуванні злочинів (заявники, свідки, очевидці, потерпілі, спеціалісти, поняті, представники, підозрювані, обвинувачені тощо). Дисертант також включає в число осіб, які можуть брати певну участь у кримінальному процесі і з якими можуть виникати певні кримінально-процесуальні відносини, таких осіб, як: посадові, яким було направлено подання про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину; дипломатичні представники, які можуть дати згоду на проведення обшуку, виїмки в приміщенні диппредставництва; начальники установ, які затримують кореспонденцію або знімають інформацію з каналів зв’язку; представники ЖЕО чи місцевої Ради депутатів, підприємств, установ, організацій, яким вручаються копії протоколів обшуку, виїмки; особи, які під час обшуку, виїмки увійшли в це приміщення тощо.

На думку автора, доцільно також виділити в окрему групу колективних осіб: тих, яким особа передається на поруки; приймальники-розподільники, куди доставляють неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння; служба в справах неповнолітніх, якій повідомляється про закриття кримінальної справи тощо.

У складній системі осіб, які можуть брати участь у кримінальному процесі, обвинувачений займає своє місце учасника процесу і може з кожним із них, за певних ситуацій і обставин, вступати в конкретні кримінально-процесуальні відносини.

Термін “учасник кримінального процесу” рівнозначний терміну “суб’єкт кримінально-процесуальних відносин”, оскільки особа не може бути носієм конкретних прав і обов’язків, що реалізуються в кримінально-процесуальних відносинах, якщо вона не набула статусу суб’єкта кримінального процесу, його учасника.

Обвинувачений є класичним учасником процесу, адже без нього немає кримінальних справ, які б розслідувались і направлялись до суду для притягнення його до відповідальності. З фактичного боку обвинуваченим є особа, щодо якої зібрано достатньо доказів, що вказують на

вчинення нею злочину. А процесуальною формою визначення особи обвинуваченим є винесення в установленому законом порядку постанови про притягнення її як обвинуваченого. І саме з цього моменту слідчий починає виконувати процесуальну функцію обвинувачення щодо конкретного обвинуваченого, а він і в цьому випадку залишається суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, а не її об'єктом.

Звертається також увага на визначення рівня достатності доказів, необхідних для притягнення особи як обвинуваченого, та ступеня внутрішнього переконання слідчого для цього. Дисертант промодельював порядок пред'явлення обвинувачення, виклав послідовність певних дій, показав специфіку і динаміку правових відносин, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності, а також специфіку елементів цих правовідносин. Підкреслено, що важливим юридичним фактом при цьому є постанова про притягнення особи як обвинуваченого, який набуває свого специфічного правового статусу.

У другому підрозділі *“Сутність, історія та тенеза правового статусу обвинуваченого як складова статусу людини з урахуванням міжнародних правових актів”* дисертант підкреслює, що поняття “статус”, “правовий статус” є конституційним (статті 92, 100, 138, 141 Конституції України). У науці цей термін також має своє забарвлення, зокрема, йдеться про те, що правовий статус учасників кримінального судочинства потребує подальшого розвитку і вдосконалення. Це стосується і правового статусу обвинуваченого.

Проаналізувавши погляди різних авторів на правовий статус, а також на статуси різних осіб, дисертант не зводить його лише до сукупності прав та обов'язків особи (повноваження) і розуміє це поняття в комплексі, включаючи в його систему такі елементи: громадянство; правосуб'єктність; права і обов'язки, завдання (компетенція); законні інтереси; функції; принципи діяльності і юридичну відповідальність; гарантії, у тому числі безпеки; наявність відповідних правових норм, правовідносини. Усі ці елементи за максимумом складають зміст правового статусу взагалі. В основному вони належать і до правового статусу обвинуваченого.

Але враховуючи те, що статус обвинуваченого можна розглядати як спеціальний правовий, як складову правового статусу людини взагалі, то пошукувач визнав за доцільне дослідити становлення, розвиток статусу людини від давнини до сучасного періоду із залученням поглядів відповідних філософів, мислителів та відповідних положень міжнародних актів.

Кожен елемент статусу має свою характеристику. Це стосується і правового статусу обвинуваченого.

У третьому підрозділі *“Структура та зміст правового статусу обвинуваченого”* висвітлюються проблеми правового статусу обвинуваченого, що має свій зміст, складає певну структуру, куди належать і елементи статусу будь-якої людини. Обвинувачений також володіє такою якістю, як правосуб'єктність, тобто має свою правоздатність і дієздатність (праводієздатність). Загальновизнане положення, що правоздатність настає з дня народження людини, на думку дисертанта, неприйнятне для обвинуваченого, який є негативним суб'єктом для суспільства. І не коректно вважати, що будь-яка людина здатна вчинити злочин і потім набути статус обвинуваченого. Тому момент правоздатності обвинуваченого необхідно уточнити. Автор вважає, що правоздатність і дієздатність, тобто здатність своїми діями реалізовувати свої права, виконувати обов'язки і відповідати за їх невиконання, настають з моменту появи самого обвинуваченого, тобто з моменту винесення постанови про притягнення як обвинуваченого. Таким може бути як громадянин України, так і іноземець або особа без громадянства.

Сукупність прав обвинуваченого може бути різною залежно від обставин справи. Вони в основному зосереджені в статтях 43, 142, 197 КПК, а також в Конституції України (статті 59, 61, 62, 63). Процесуальні обов'язки обвинуваченого чинний КПК України прямо не передбачає, за винятком ст. 135 КПК. Що стосується відповідальності як елемента статусу обвинуваченого, то вона розглядається, як правило, в позитивній формі. Законні інтереси обвинуваченого спонукають його на активні дії, у тому числі і щодо захисту своїх прав. Ці інтереси можуть бути кримінально-правові; кримінально-процесуальні; майнові; носити моральний характер. До статусу обвинуваченого належать деякі процесуальні функції, у виконанні яких він бере безпосередню участь, — це функції захисту, розслідування злочину, вирішення справи. Немало і принципів

кримінального процесу складають зміст правового статусу обвинуваченого (законність, державна мова, рівність, забезпечення права на захист тощо). Відповідні гарантії прав, законних інтересів та реалізації усього комплексу статусу обвинуваченого також входять в його структуру.

Розділ 3. **“Правозабезпечувальна діяльність під час розслідування злочинів”** складається із трьох підрозділів.

У першому з них *“Сутність та значення правозабезпечення і його місце серед інших видів діяльності щодо правового статусу обвинуваченого”* стверджується, що правозастосовча діяльність складається з розроблення і фактичного здійснення організаційних заходів, спрямованих на те, щоб забезпечити втілення приписів правових норм в життя. Існують і інші види правової діяльності: правоохоронна, правозахисна, правоконтрольна, правонаглядова, правовиконавча та правозабезпечувальна. Кожна із них має свою сутність, зміст, особливості і взаємозв'язок між собою. На це звернуто увагу в дисертації.

Зазначається, що недостатньо вивченою серед них залишається правозабезпечувальна діяльність загалом і стосовно досудового слідства, обвинуваченого зокрема. Забезпечити законність, права та законні інтереси учасників процесу, обвинуваченого та всі елементи його правового статусу означає зробити їх цілком можливими і реальними. Це залежить від позитивної активності самого обвинуваченого, а також слідчого, захисника, прокурора та інших компетентних осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність. Показано її особливість. Судовий контроль також відіграє правоохоронну і правопоновлюючу роль щодо учасників кримінального процесу. Важливе значення в забезпеченні реального здійснення статусу обвинуваченого має також конституційний нагляд прокуратури. Розкрито специфіку цього нагляду.

Таким чином, правозабезпечувальна діяльність займає своє місце серед інших видів правової діяльності і спрямована на створення умов, можливостей, гарантій для їх реального виконання, певних умов у кожному випадку здійснення правового статусу обвинуваченого, збереження його непорушним.

Другий підрозділ *“Проблеми забезпечення слідчим охорони прав обвинуваченого”* розкриває права обвинуваченого, що займають основне місце у статусі обвинуваченого, і в своїй сукупності створюють його універсальне право на захист від обвинувачення і незаконного притягнення до кримінальної відповідальності. Слідчий за своїм статусом має реальну можливість забезпечити права обвинуваченого на слідстві і, насамперед, право мати захисника та інші права, передбачені КПК і Конституцією України, на яких ми уже наголошували. Дисертант всебічно показує суть цих прав та роль слідчого в їх забезпеченні з виходом на конкретну практику і соціологічне опитування, а також міжнародні акти. Дисертант застерігає від застосування недозволених психологічних “пасток”, обману, гіпнозу, невинуваних обіцянок тощо щодо обвинуваченого. Перелічено умови, при дотриманні яких можливий певний психологічний вплив на обвинуваченого при забезпеченні права давати правдиві показання, сприяти розкриттю злочинів тощо.

Звернуто увагу і на розв'язання проблем, що виникають при ознайомленні обвинуваченого, його захисника з матеріалами справи, зокрема, при визначенні часу для цього. Пропонується по-новому розв'язати цю проблему, оскільки в сучасних умовах виникають справи, ознайомлення з матеріалами яких потребують не однієї п'ятирічки. Робиться висновок, що слідчому відводиться активна роль у забезпеченні охорони всіх прав обвинуваченого і його правового статусу повним обсягом.

У третьому підрозділі *“Забезпечення прав обвинуваченого прокурором, судом, захисником та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини”* детально досліджується проблема охорони прав обвинуваченого зазначеними посадовими особами.

Правоохоронна і правозабезпечувальна діяльність прокурора під час розслідування злочинів обумовлена конституційними функціями, покладеними на прокуратуру України, та її завданнями.

Роль прокурора в забезпеченні охорони прав обвинуваченого і всього комплексу його правового статусу складна. З одного боку, прокурор сприяє розкриттю злочинів, здійсненню принципу невідворотності відповідальності, а з другого, – забезпечує правовий статус обвинуваченого в плані його відповідальності за вчинений злочин. Для здійснення своїх функцій і

виконання завдань прокурор наділений владно-розпорядчими повноваженнями, використання яких за максимумом може перетворитися на керівництво розслідуванням.

Роль суду в забезпеченні охорони прав людини, і зокрема обвинуваченого, посилюється. Особливо це стосується захисту конституційних прав і свобод. Для цього повноваження судів розширюються. А правосуддя цілком справедливо розглядається як вища форма правоохорони. Обвинувачені оскаржують дії, рішення слідчого, прокурора до суду, який може закрити справу, звільнити заарештованого з-під варти, а також від кримінальної відповідальності. Наводиться відповідна практика.

Традиційно права обвинуваченого охороняють, забезпечують захисники. Перевага повинна надаватися адвокатам-професіоналам. В основі такого захисту лежить захист від обвинувачення, яке, на думку дисертанта, може формулюватися та надходити не лише від слідчого, прокурора, а й від потерпілого, свідка, експерта, іншого обвинуваченого, і, навіть, від самообвинувачення.

Для виконання своїх обов'язків захисник наділений певними повноваженнями. Універсальною формою тут виступають клопотання, скарги.

Автор пропонує надати право захиснику ставити запитання підозрюваному чи обвинуваченому під час їхніх допитів. А після ознайомлення з матеріалами справи, щоб захисник, обвинувачений мали право складати "захисний висновок".

Дисертант також зупинився на ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо контролю за додержанням конституційних прав і свобод обвинувачених, особливо тих, хто тримається під вартою. Показана з цього приводу конкретна практика, наведено статистичні дані.

У **Висновках** викладені підсумки дисертаційного дослідження. Особливу увагу звернуто на необхідність подальшого гарантування прав, свобод людини як історично обумовленої цінності, яка при розслідуванні злочинів не завжди надійно охороняється. Для цього необхідні чітко відпрацьовані критерії, механізм вибору доцільної лінії поведінки слідчого, прокурора, легалізація оперативно-розшукової інформації, а також подальше удосконалення законодавства.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Джига М. В. Психологічні аспекти організованої злочинності // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000, № 2. – С. 112–118.
2. Джига М. В. Аспекти законодавчого забезпечення прав людини під час розслідування злочинів // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000, № 3. – С. 71–83.
3. Джига М. В. Проблеми співвідношення доцільності та законності при розслідуванні злочинів // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000, № 4. – С. 3–12.
4. Джига М. В., Подшибякін О. С., Ухаль А. М. Розслідування посадових злочинів і вимагательств. – К. – 1999. – 112 с.
5. Джига М. В., Баулін О. В., Лук'янець С. І., Стахівський С. М. Провадження дізнання в Україні: Навчально-практичний посібник. – К., 1999. – 156 с.
6. Джига М. В. Боротьба з організованою злочинністю: як це робиться у США. – Міліція України. – 1999. – № 1–2. – С. 8–9.
7. Джига М. В. Завжди на передньому краю. – Міліція України. – 1999, № 3–4. – С. 6–7.
8. Джига М. В., Михайленко О.Р. Проблеми правового статусу обвинуваченого // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. — 2002. — № 139. С. 32-38

АНОТАЦІЇ

Джига М. В. Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2002.

Дисертація присвячена дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із забезпеченням правового статусу обвинуваченого при розслідуванні злочинів, з дотриманням вимог законності та доцільності.

Досліджуються зміст, сутність, форми, значення розслідування злочинів у системі кримінального судочинства на основі законності та доцільності, які самостійно аналізуються з урахуванням засад судочинства, історії, філософії, міжнародних норм та сучасної практики реалізації нового законодавства.

Визначається суть, структура правового статусу обвинуваченого, його забезпечення у взаємозв'язку з правами, свободами людини і громадянина, їх міжнародних стандартів.

Реальна правозабезпечувальна практика охорони прав обвинуваченого показана через роль в ньому слідчого, прокурора, суду, захисника і Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також самого обвинуваченого, якому не відводиться пасивна роль.

Ключові слова: обвинувачений, права, законність, доцільність, правовий статус, правозабезпечення, розслідування злочинів.

Джиган Н. В. Проблемы законности и целесообразности при обеспечении правового статуса обвиняемого при расследовании преступлений. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2002.

Диссертация посвящена исследованию актуальных теоретических и практических проблем, связанных с обеспечением правового статуса обвиняемого при расследовании преступлений, с соблюдением требований законности и целесообразности.

Исследуются содержание, сущность, формы, значение расследования преступлений в системе уголовного судопроизводства на основании законности и целесообразности, которые самостоятельно анализируются с учетом основ судопроизводства, истории, философии, международных норм и современной практики реализации нового законодательства.

Определяется суть, структура правового статуса обвиняемого, его обеспечение во взаимосвязи с правами, свободами человека и гражданина, их международных стандартов.

Реальная правообеспечительная практика охраны прав обвиняемого показана через роль в нем следователя, прокурора, суда, защитника и Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека, а также самого обвиняемого, которому не отводится пассивная роль.

Диссертант сформулировал ряд положений, выводов, предложений, которые в определенной мере отличаются новизной и выносятся на публичное обсуждение. Основные из них:

- досудебное расследование рассматривается как самостоятельный вид, форма государственной деятельности, которая Конституцией Украины не отнесена ни к одной из ветвей власти, а расследование преступлений может начинаться еще до возбуждения уголовного дела;
- дознание в понимании диссертанта определяется как одна из форм расследования преступлений, которая означает проведение органом дознания и уполномоченными им компетентными лицами (дознателями) процессуальных и оперативно-розыскных действий по установлению признаков преступления и лиц, которые их совершили, а также в принятии предусмотренных законом решений в уголовном деле и исполнении поручений следователя с целью претворения в жизнь конкретных и общих задач уголовного судопроизводства;
- впервые показана система, основания, цели ограничения конкретных конституционных прав и свобод человека и гражданина относительно обвиняемого самой Конституцией Украины;
- законность отличается от государственной дисциплины как более узкое понятие, а целесообразность рассматривается в плане более свободного правоприменения, но в рамках закона;
- показан авторский подход к классификации лиц, которые участвуют в уголовном процессе, и механизм их привлечения к нему;

– правовой статус обвиняемого не сводится только к его правам и обязанностям, а понимается более широко;

– правообеспечение рассматривается в совокупности, взаимосвязии с другими видами и формами государственной деятельности.

Диссертант сформулировал конкретные предложения по совершенствованию отдельных норм законодательства.

Ключевые слова: обвиняемый, права, законность, целесообразность, правовой статус, правообеспечение, расследование преступлений.

Dzhyga N. V. Problems of lawfulness and expediency in the process of guaranteeing the legal status of an accused person during the crime investigation. – Manuscript.

The Law Ph. D. thesis on specialty 12.00.09 – Criminal procedure and Criminalistics; Forensic Expertise. – The Taras Shevchenko Kiev State University, Kiev, 2002.

The thesis is devoted to the research of the topical theoretical and practical problems related to the guaranteeing the legal status of an accused person during the crime investigation, following the demands of lawfulness and expediency.

The content, essence, forms and meaning of crime investigation in the system of criminal legal proceedings on the basis of lawfulness and expediency are considered. Those notions are analyzed separately taking into consideration the essential principles of legal proceedings, history, philosophy, international standards and modern practices of the new legislation implementation.

The essence and structure of the legal status of the accused person and guaranteeing it in the interrelation with the person's and citizen's rights and liberties, as well as the international standards, are defined.

The real practice of guaranteeing the legal protection of an accused person's rights has been shown through the investigator's, prosecutor's, court's, advocate's and ombudsmen's roles in it, as well as the role of the accused person who is not supposed to be passive at all.

The key words: an accused person, rights, lawfulness, expediency, legal status, guaranteeing rights, crime investigation.